

University
of Wrocław

ISSN 2029–2236 (print)
ISSN 2029–2244 (online)
SOCIALINIŲ MOKSLŲ STUDIJOS
SOCIAL SCIENCES STUDIES
2009, 3(3), p. 53–72

TEISINIO MĄSTYMO ANTINOMIJOS

Alfonsas Vaišvila

Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto
Teisės filosofijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4697
Elektroninis paštas tfk@mruni.eu

Pateikta 2009 m. liepos 7 d., parengta spausdinti 2009 m. rugsėjo 14 d.

Anotacija. Straipsnyje aptariami kai kurie jurisprudencijos mąstymo būdai, sukelian-tys loginius paradoksus. Tai atvejai, kai konstitucijose ar kituose teisės aktuose tų pačių žmogaus vertybių apsauga įtvirtinama tarpiškai (per žmogaus teises) ir kartu tiesiogiai, kai teisė kaip socialinis santykis tapatinama su jos objektais (biologine, socialine, psichine rea-lybe), kai kuriamos refleksyvios sąvokos, operuojama „absoliučiomis teisėmis“, pernelyg abs-trakčiomis sąvokomis, sudvejinami teisės subjektai, teisingumo vykdymo sąvokoje tapatinami bendrasis ir individualusis teisinio reguliavimo lygmenys, ignoruojama teisė kaip santykinai savarankiškas socialinių santykių reguliatorius.

Reikšminiai žodžiai: loginiai paradoksai, savirefleksija, tiesioginė ir tarpinė žmogaus vertybių apsauga, teisės kaip socialinio santykio tapatinimas su jos objektais, teisės subjektų sudvejinimas, teisė kaip santykinai savarankiškas socialinių santykių reguliatorius.

Ivadas. Savižina kaip teisės mokslo raidos forma

Sokrato raginimas tobulinti save per savižiną (refleksiją) galioja visoms atviroms sistemoms, taip pat ir jurisprudencijai, šitokiu būdu siekiančiai pasitikslinti savo tyrimų objekto ribas, susivokti, kokie joje vyrauja tyrimo metodai, kokios jų pažintinės galimybės ir kiek tais metodais gautos žinios yra patikimos ir pakankamos? Nuo to priklauso jurisprudencijos praktinė vertė ir socialinis prestižas. Šia linkme mokslams judant, XX a. antroje pusėje susiformavo ir šiuolaikinė mokslo tyra, arba mokslo filosofija, kurią anglų mokslo tyrininkas D. Bernalas (1901–1971) yra pavadinęs „didžiąja XX amžiaus antros pusės iniciatyva“¹. Buvo suvokta, kad tolesnė mokslo pažanga reikalauja kas kiek laiko kritiškai peržiūrėti moksle taikomus metodus, juos nuolat tobulinti atsižvelgiant į moksluose kylančius griežtesnės ir tikslesnės analizės poreikius, nes gilėjant pažinimui, mokslams tenka tirti ir aprašyti vis sudėtingesnius reiškinius ir jų santykius. 1997 m. Sidnėjuje vykusiame tarptautiniame simpoziume „Kas yra šiuolaikinis mokslas“ buvo aiškinamasi, kokia yra šiuolaikinio mokslo metodologinė būseną, jo misija ir galimybės garantuojant žmogaus egzistenciją šiuolaikiniame pasaulyje. Atitinkamai galime klausiti: Kuo pasižymi šiuolaikinis teisės mokslas? Kokiais metodais jis nagrinėja teisinę tikrovę, kokos tų metodų galimybės daryti poveikį teisei praktikai ir apskritai, koks yra jurisprudencijos indėlis kuriant ir įgyvendinant humanistinę teisinę tvarką demokratines vertybes skelbiančioje visuomenėje?

1. Loginiai paradoksai ir refleksijos jurisprudencija

Žinoti taikomų metodų pažintines galimybes, kaip rodo istorija, yra svarbu kiekvienam mokslui, net ir tokiam griežtam kaip matematika, nes ir joje galimos situacijos, kai paaiškėja, kad matematika nevisiškai ir ne visada yra tas griežtasis mokslas, kuriuo jį norima laikyti. Štai Georgui Kantorui (Cantor, 1845–1918) baigus savo beveik dvidešimt metų rašytą darbą *Beiträge zur Begründung der transfiniten Mengenlehre* (1895–1897), siekiant remiantis aibių teorija įveikti dėl diferencialinio ir integralinio skaičiavimų matematikos pagrinduose atsiradusius metodologinius sunkumus, jis 1902 m. gavo iš savo kolegos anglų matematiko ir filosofo Bertrando Raselo (Bertrand Russell) laišką, kuriame B. Raselas remdamasis G. Kantoro pateikta aibės definicija: „aibė yra bet kokių objektų visuma“ suformulavo visų normalių arba į save neišskiriamų aibių aibės paradoksą. Klausama, ar ši aibė yra normali, ar ji gali būti išskiriama pati į save, kitaip sakant, ar ji gali būti savo pačios elementas? Jei tarsime, kad ši aibė išskiriama pati į save, tai gausime išvadą, kad ji į save turi būti neišskiriama, nes ji yra visų į save neišskiriamų aibių aibė. O jei tarsime, kad ji neišskiriama pati į save, tai turėsime pripažinti, kad ji turi būti išskiriama pati į save, nes būtent tokių į save neišskiriamų aibių aibė ji ir yra. Taigi gauname aiškų prieštaravimą: tarus, kad teiginys teisingas, iš to plaukia, kad

1 Cit. pagal Протасов, В. Н. *Теория права и государства. Проблемы теории права и государства*. Москва, 2001, с. 11.

jis klaidingas, o jei sakysime, kad teiginys klaidingas, išeina, kad jis teisingas. Teiginio ir to paties teiginio neigimo konjunkcija (p ir $\neg p$), kaip žinoma, visada yra klaidingas teiginys. Jei klaidingas konsekvencijos, tai teisingoje implikacijoje turi būti klaidingas ir antecedentas. O iš klaidingo teiginio gali plaukti ne tik teisingi, bet ir – dažniausiai – klaidingi teiginiai (*ex falsum sequitur quodlibet*).

Šis B. Raselo paradoksas tiesiogiai kilo iš minėtos G. Kantoro pateiktos aibės definicijos. Jei aibė – bet kurių objektų visuma, tai pati aibė irgi yra objektas ir todėl gali būti savo pačios elementas: tie patys požymiai, kurie būdingi atskiriems aibės elementams, gali būti ta pačia prasme priskiriami ir jų visumai – aukštesnės abstrakcijos objektui – pačiai aibei, ir atvirkščiai. Tai buvo ženklas, kad tokia aibės definicija, kuri turėjo aksiomatizuoti ir integruoti įvairius matematikos skyrius, metodologiniu požiūriu pasirodė pernelyg abstrakti, leidžianti kurti refleksyvius apibrėžimus, t. y. sąvokas, tuo pačiu požiūriu apimančias skirtingų semantinių arba ontologinių lygmenų objektus, tarp jų ir save pačias, ir taip sukeliančias loginius prieštaravimus (antinomijas). Bet jei iš matematikos pagrindų pagal logikos taisykles vienodai logiškai būtinus galima išvesti ir teisingus, ir klaidingus teiginius, tai tokia matematika nežino, ką ji kalba, ir nežino, ar teisinga tai, ką ji kalba. Tai sukėlė XX a. pradžioje gerai žinomą matematikos pagrindų krizę. Siekiant ją įveikti buvo kritiškai įvertinta visa matematikos metodologija, pirmiausia – savirefleksiniai, arba nepredikatyvūs, apibrėžimai. Ši problema svarstyta ir tarpukario Lietuvoje².

Kaip vieną iš būdų tokiems apibrėžimams iš matematikos ir kitų mokslų šalinti B. Raselas 1909 m. sukūrė vadinamąją loginių tipų teoriją³ – siūlė diferencijuoti pažinimo objektus pagal semantinius lygius (tipus) ir jų pagrindu draudė konstruoti refleksyvias definicijas, grindžiamas loginėmis operacijomis, kurios gali būti taikomos pačios sau (vok. – *die Selbstanwendung*, Selbstbezüglichkeit, *Selbstreferenz*) ir dėl kurių taikymo tam tikrais atvejais išnyksta skirtumas tarp objektinės kalbos ir metakalbos („Meligio“, „Etuatlo“ paradoksai), jurisprudencijoje – tarp teisės kaip socialinio santykio ir jos objekto, pvz., skirtumas tarp „teisės gyventi“ ir jos objekto – gyvybės, tarp „nuosavybės teisės“ ir ta teise valdomo turto... Remiantis loginių tipų teorija matematikoje ir logikoje buvo atsisakyta kai kurių refleksyvių sąvokų, jas imta laikyti nulinėmis aibėmis, neturinčiomis ir iš principo negalinčiomis įgyti turiningų interpretacijų.

Šitokios su mąstymo būdu susijusios loginės situacijos yra bendra metodologinė problema, būdinga visiems mokslams, taip pat ir jurisprudencijai⁴. Skirtumas tik tas, kad skirtingi mokslai skirtingai į jas reaguoja: vieni kuria metodus tokioms sąvokoms aptikti ir joms šalinti kartu su jas sąlygojusiais mąstymo būdais, kiti linkę pro jas praėti

2 Sezemanas, V. Zum Problem der logischen Paradoxien. *Eranus. Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto metraštis*. III. 1935, p. 14–29; Masaitis, Č. *Transfinitum (Mašinraštis)*. Kaunas, 1937. VUB F-85, VDU-MG769; Katilius, P. Begalybė matematikoje. *Kosmos*. 1931, Nr. 4-6; Tolkis, O. Apie matematišką pažinimą. *Logos. Lietuvos univ. Teologijos-filosofijos fakulteto Filosofijos laikraštis*. 1925, Nr. 2; Vaišvila, A. *Logikos mokslas Lietuvoje 1900–1940 m.* Vilnius: Mintis, 1980.

3 Bertrand, R.; North, W. A. *Einführung in die Mathematische Logik*. (Die Einleitung der „Principia Mathematica“). Ins Deutsche übertragen von Hans Morke. München, Berlin: Drei Masken Verlag, 1932, s. 55–80.

4 Röhl, K. F. *Allgemeine Rechtslehre. Ein Lehrbuch*. 2. Köln, Berlin, Bonn München: Carl Heymanns Verlag KG, 2001, p. 78–95.

„tylomis“, nematydami reikalo koreguoti jas kuriančių mąstymo būdų. Prie pastarųjų mokslų tam tikra prasme reikėtų priskirti ir jurisprudenciją, kurioje antinominiai samprotavimai dažnai nekonstatuojami arba konstatavus nekoreguojami juos lėmę mąstymo būdai, arba net tvirtinama, kad teisinė metodologija esanti nelaisva nuo iracionalizmo ir kad „teisės taikymas, be analitinių-loginių, pilnas ir voliuntaristinių elementų“⁵, be to, teisinėje praktikoje priimamų sprendimų visuotinis privalomumas ir jų „teisingumas“, matysime, labiau remiasi žinybiniu, negu loginiu autoritetu. Atitinkamai teisės mokslo idėjų poveikis tokių sprendimų kokybei kartais net nukeliamas į paskutinę vietą po žinybinių autoritetų hierarchijos⁶.

Tačiau pati refleksyvių situacijų vengimo ir jų draudimo intuicija aiškiai išreikšta ir jurisprudencijoje, ją galima atpažinti iš gerai žinomo teisės principo „*niekas negali būti teisėjas savo paties byloje*“, siekiančio užtikrinti objektyvios tiesos nustatymą nagrinėjamoje byloje ir nešališko teisingumo vykdymo tapatybę.

Nepaisant to, savęs ribojimo operacija plačiai paplitusi teisėkūroje, jurisprudencijoje ir teisinėje praktikoje; jos pagrindu atsirandantys prieštaringi samprotavimai dažnai pateisinami kai kurių institucijų veiklos specifika. Pavyzdžiui, jei parlamentui suteikta išimtinė teisė leisti įstatymus, tai jis leidžia ir savo paties veiklą reguliuojančius įstatymus; parlamento nariai patys nusistato sau atlyginimų dydžius; reprezentacinių lėšų panaudojimo taisykles, kuriomis jie patys save atleidžia nuo pareigos pateikti tų lėšų panaudojimo dokumentinę ataskaitą panaikinant skirtumą tarp valstybės nuosavybės ir parlamento nario asmeninės nuosavybės (tai liudija ir pastaruoju metu dėl to kilę skandalai Anglijos ir Lietuvos parlamentuose); valdžia skelbiasi priversianti valdžią (save pačią) tarnauti žmonėms (politinės partijos „Naujoji sąjunga“ rinkiminius šūkis); Konstitucinis Teismas (toliau – KT) sprendžia apie negalimybę mažinti teisėjų ir savo pačių atlyginimus, aiškindamas Konstituciją pats nusistato savo vietą (dalį kompetencijos) valstybės institucijų sistemoje, net ir skirtingą nei Konstitucijos nustatyto; Konstitucija įpareigoja teisėją „klausyti tik įstatymo“, bet ką konkrečiai sako įstatymas, sprendžia pats teisėjas. Neigiamiems savirefleksijos padariniams teismų praktikoje sumažinti kuriama daugiapakopė teismų sistema su apeliacija ir kasacija. Konstitucinio Teismo vykdomas norminių tekstų aiškinimas neturi šių saugiklių ir todėl refleksijos galimybė pakenkti norminių tekstų aiškinimo adekvatumui yra daug didesnė.

5 Prümm, H. P. Reducing Irrationality of Legal Methodology by Realistic Description of Interpretative Tools and Teaching the Causes of Irrationality in Legal Education. *Jurisprudencija*. 2009, 1(115): 218.

6 Veiksniai, kurie verčia Konstitucinio Teismo teisėjus koreguoti ankstesni jų pateiktą Konstitucijos aiškinimą, kartais išdėstomi svarbos eile taip, kad mokslo idėjos atsiduria tos eilės pabaigoje: Konstitucijos pataisos, Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija, Bendrijų Teisingumo Teismo sprendimai, kitų šalių konstitucinė jurisprudencija ir „pagaliau turime nepamiršti ir mokslinės doktrinos poveikio“ (Jarašiūnas, E. Oficialios konstitucinės doktrinos koregavimo problemos. *Jurisprudencija*. 2009, 1 (115): 55–56). Teisės mokslo laimėjimai prisimenami lyg ir tarp kitko, matyt, todėl, kad Lietuvos teismai, skirtingai nei Šveicarijos, nėra įpareigojami savo praktikoje remtis ir teisės mokslo laimėjimais, su jais diskutuoti. Teisės mokslo idėjų tokia prigimtis, kad jos „nori“ būti „prisimenamos“ ne veiksmų gale ir ne tarp kitko, o pašauktos dalyvauti kaip pagrindinis veiksys kiekvieno iš tokio veiksmo sprendimuose, jų argumentuose, jiems vadovauti, tapti jų turiniu, nes mokslo idėjos yra teisinės praktikos apibendrinimas atsižvelgiant į egzistuojančią teisės sampratą, socialinių procesų logiką ir to meto teisinio reguliavimo poreikius.

Teisinės valstybės sąvoka irgi buvo plėtojama bandant įveikti refleksiškus mąstymo („savęs apribojimo koncepcijos“) neigiamas pasekmes, kai valstybė laikyta teisine, jei ji yra ribojama savo pačios leidžiamais įstatymais: valstybinė valdžia negalėjo pažeisti savo priimtų įstatymų, bet galėjo bet kurį jai nenaudingą įstatymą pakeisti sau palankesniu. „Garantija, kad nebus savivalės, slypėjo pačioje savivalėje.“⁷ Kritikuojant teisėtumo valstybės modelį, besiremiantį „savęs apribojimo koncepcija“, XIX a. pabaigoje pereita prie teisės viešpatavimo valstybės, kurioje valdžios valia jau saistoma ne jos pačios priimamais įstatymais, o nepriklausomai nuo jos egzistuojančiomis prigimtinėmis žmogaus teisėmis į pagrindines jo vertybes – gyvybę, sveikatą, laisvę, nuosavybę... Įstatymai, pažeidžiantys šias teises, nelaikomi įstatymais ir eliminuojami iš galiojančių įstatymų sistemos. Šveicarijos konstitucijoje atsirado reikšminga formuluotė „Valstybės veiksmų pagrindas ir ribos yra teisė“ (Grundlage und Schranke staatlichen Handelns ist das Recht, Art. 5). Šiam suvaržymui garantuoti atsirado konstitucinės tarybos, konstituciniai ir administraciniai teismai. Su šiuo „savęs apribojimo koncepcijos“ įveikimu jurisprudencijoje ir teisinės valstybės sampratoje buvo žengtas svarbus žingsnis objektyvumo, moksliskumo ir žmogaus teisių veiksmingesnės apsaugos linkme.

Refleksišvais apibrėžimais grindžiamos sąvokos, žinoma, ne visada yra vidujai prieštaringos ir eliminuotinos iš mokslo. Pvz., *keturi yra skaičius, gaunamas skaičių du dauginant iš jo paties*, yra refleksiškus (nepredikatyvus), bet logikos požiūriu korektiškas (informatyvus). Tai galioja ir kai kurioms refleksišvioms situacijoms jurisprudencijoje. Pavyzdžiui, įstatymas, kuriuo Seimas nusistato pats sau atlyginimą, bus refleksiškus, bet neprieštaringas tuo atveju, jei Seimas vadovausis tais pačiais bendrais principais, kuriais remiantis nustatomi atlyginimai visiems valstybės tarnautojams. (Beje, Seimo nariai taip pat gali būti traktuojami kaip valstybės (tautos) tarnautojai, kuriuos „konkurso“ (rinkimų) tvarka laikinai ketverių metų laikotarpiui „samdosi“ tauta). Ar ne iš čia plaukia konstitucinė formuluotė „valdžios įstaigos tarnauja žmonėms“ [5 str. 3 d.].

Refleksišvais apibrėžimais yra pagrįstos ir socialinę valstybės politiką įtvirtinančios teisės normos, jų veiksmingumo sąlyginumas, kai valstybė perima socialiai neveiksnaus asmens (pvz., bedarbio) pareigas garantuoti jo teisėms reikalingą pragyvenimo reikmenų minimumą ir kartu pati tampa tokio vykdymo garantu. Todėl šis valstybės prisiimtų pareigų vykdymas darosi nepatikimas ir nestabilus, nes, valstybei atsiribojus nuo šio įsipareigojimo, ji negalės pati savęs bausti už prisiimtų pareigų nevykdymą.

Tyrimai teisinio mąstymo paradoksalumo srityje. Teisinis mąstymas loginių antinomijų požiūriu Lietuvos teisinėje literatūroje nėra nagrinėtas; kitų šalių, ypač Vokietijos ir Anglijos, teisinėje literatūroje šiuo klausimu aktyviai domimasi⁸, net manoma, kad socialinėje sferoje kylantys paradoksai yra „šiuolaikinės epochos ortodoksija“ (N.

7 Нерсесянц, В. С. *Философия права*. Москва, 1997, с. 104.

8 Fletcher, G. P. Paradoxes in Legal Thought. *Columbia Law Review*. 1985, 25; Luhmann, N. Reflexive Mechanismen. *Soziale Welt*. 1966, 17; Luhmann, N. The Thierd Questions: The Creative Use of Paradoxes in Law and Legal History. *Journal of Law and Society*. 1988 (15); Hofstadler, D. R. Godel, Escher, Bach. 6 Auflage, 1985; Paradoxien des Rechts: Eine Debatte zu Niklas Luhmanns Rechtssoziologie, – *Zeitschrift für Rechtssoziologie* 2000, 21(1); Heft 1; Röhl, K. F. Ist das Recht paradox? in *Festschrift für Erhard Blankenburg*, 1998, to paties [Paradoxien und Rekursivität im Recht]. *Allgemeine Rechtslehre. Ein Lehrbuch*. 2. Köln, Berlin, Bonn München: Carl Heymanns Verlag KG, 2001, p. 78–95.

Luhmann)⁹, kad jie sudaro pagrindinę postmodernistinės arba nepozityvistinės teisės teorijos temą, kad postmodernistinė teisės teorija apskritai turinti pomėgį plėtoti paradoksalų mąstymą¹⁰. Rusijoje kai kurios teisinės antinomijos tiriamos bendrame politinės, visuomeninės sąmonės paradoksalumo kontekste¹¹, pripažįstant, kad paradoksai būdingi ne tik teisiniam mąstymui, bet ir visai šiuolaikinei visuomenės sąmonei, pačiam socialiniam procesui, kad paradoksų, arba antinomijų, „skaičius nesustabdomai auga vykstant kardinalioms visuomenės permainoms“¹². Vokiečių teisininkas Klausas F. Röhlas bandė sudaryti net katalogą kai kurių teisinių reiškinių, kuriuos jis laiko galinčiais būti teisės paradoksų pavyzdžiais:

1. *Kaip galima pagrįsti teisę kaip susitaikymo tvarką, jei remiamasi revoliucija ir prievarta?*

2. *Demokratija gali save panaikinti išrenkant diktatorių (demokratijos savineigos paradoksas).*

4. *Reliatyvizmas arba pliuralizmas gali veikti prieš save teigdamas save kaip abso-
liučią pretenziją.*

5. *Kaip valstybė gali būti juridinis asmuo, jei tas asmuo be valstybės neturi jokių
teisinių?*

6. *Kas riboja teismo kompetenciją – įstatymas, ar to įstatymo aiškinimas, vykdomas
paties teismo?*

7. *Kas lieka iš papročių teisės, jei ji priklauso nuo teismo pripažinimo?*

8. *Kaip savanoriškumas sutartyje virsta savęs ribojimu? (Wie wird aus Freiwillig-
keit Bindung; wie kommt es zur Selbstvalidierung des Vertrages?)¹³.*

Kai kuriuos iš K. Röhlio formuluojamų „teisės paradoksų“ (pvz., laisvės padėtis sutartyje), manau, reikėtų laikyti ne loginiais, o dialektiniais prieštaravimais arba tiesiog metodologiniais mąstymo sunkumais, kylančiais iš pačios teisės ir jos taikymo dialektinės prigimties. Juk kiek funkcionuojanti teisė, matysime, yra dviejų priešybių – leidimų ir paliepiamų – vienovė, tiek ji pačia savo esme yra vidujai prieštaringa. Bet tai ne loginis, o dialektinis prieštaravimas, nes jis ne naikina informaciją, o atvirksčiai – teikia žinių apie giluminę ir autentiškąją teisės esmę (socialumą). Tik šia prasme būdama prieštaringa teisė ir gali išsaugoti savo esmės (socialumo) tapatybę, vienyti bendravimui

9 Luhmann, N. Reflexive Mechanismen. *Soziale Welt*. 1966, Nr. 17.

10 Röhl, K. F. *Allgemeine Rechtslehre. Ein Lehrbuch*. 2, p. 78–95.

11 *Парадоксы духовного развития*. СПб, 1999; Барулин, В. Т. Российский человек в XX веке. Потери и обретения. *О парадоксах общественной жизни*. СПб, 2000; Сидорина, Т. Ю. *Парадоксы кризисного сознания*. Москва, 2002; Мнацаканян, М. О. Парадоксальный человек в парадоксальном обществе. *Социол. Исследования*. 2006, No. 6; Тощенко, Ж. Т. *Парадоксальный человек*. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2008 ir kt.

12 Тощенко, Ж. Т. *Парадоксальный человек*, c. 57. Vienas iš tokių paradoksalių situacijų pavyzdžių galėtų būti kad ir šiuolaikinės Lietuvos politinės sąmonės situacija, kai politinėmis partijomis pasitiki tik 3,4 proc. apklaustųjų (*Vilmorus* 2009 m. gegužės 7–12 d. atliktos apklausos duomenys. *Lietuvos rytas*. 2009 m., gegužės 23 d.). Žemiausias reitingas iš visų valstybinių, visuomeninių institucijų, bet šalies pagrindinė valdžios institucija (parlamentas) renkama būtent iš politinių partijų. Tam, kuriuo labiausiai nepasitikima, nepasitikintieji paveda atstovauti savo interesams. Lietuvos politinės ir buitinės sąmonės paradoksalumo tyrimas būtų atskira įdomi ir metodologiniu požiūriu reikšminga tema.

13 *Ibid.*, p. 88–89.

skirtingų interesų žmones, garantuoti vienodą tokių interesų apsaugą. Be to, dialektiniai prieštaravimai, matysime, yra ne tik teisės, bet ir kiekvieno socialinio, gamtinio reiškimo, kaip gyvybingo, tampančio, konkretus istorinis egzistavimo būdas, kuris daro visų reiškinių kokybinį apibrėžtumą visada santykinį, dinamišką, pasiruošusį virsti savo priešybe. Dialektiniai prieštaravimai „aprašo“ tikrovę kaip procesą, o loginiai – statišką, tarsi mokslinėje abstrakcijoje laikinai „sustabdytą“, „numarintą“ procesą, kaip suskaidytą į struktūrines, tarpusavio vidinius ryšius „pametusias“ dalis, jas aprašant tuo pačiu metu turimų ar neturimų savybių požiūriu. Vengti loginių paradoksų – tai reikalauti iš analitinio mąstymo vienareikšmiškos ir dėl to praktiniam naudojimui tinkamos informacijos, kur vienu veiksmu „gaminama“ informacija nebūtų panaikinama arba „atšaukiama“ kitu, po jo einančiu.

Šiame straipsnyje kalbama ne apie dialektinius, o apie formalios logikos prieštaravimus ir juos sukeliančius mąstymo būdus.

Loginės antinomijos, kylančios iš mąstymo būdo, tapatinančio teisę kaip socialinį santykį su jos objektu – biologine, psichologine, daiktine tikrove.

Viena iš pagrindinių prielaidų antinomijoms jurisprudencijoje atsirasti – mąstymo būdas, tapatinantis skirtingus teisinės būties egzistavimo lygius. Tokiu mąstymo būdu grindžiami sąvokų apibrėžimai gali tapti itin destruktivūs tais atvejais, kai šitaip yra apibrėžiamos pradinės, fundamentalios kurio nors mokslo sąvokos, kuriomis remiantis vėliau nustatomas kitų to mokslo sąvokų turinys. Matematikoje tokia integruojanti sąvoka XIX a. pabaigoje, matėme, buvo aibės sąvoka, jurisprudencijoje – teisės sąvoka.

Apibrėžiant teisės sąvoką, teisės mokslo ir teisinės praktikos požiūriai gali skirtis. Mokslinė doktrina, kaip minėta, linkusi suvokti teisę per dialektinę dviejų priešybių – leidimų ir paliepiamų, laisvės ir būtinybės, teisės ir pareigos – abipusę priklausomybę, kuri konkrečios elgesio taisyklės pavidalu realizuoja visų teisės subjektų lygiateisiškumą ir elgesio socialumą. Ši dialektinė vienybė būdinga teisės vidinei struktūrai kaip visuomeninei sutarčiai, „sudaromai“ tarp lygiateisių asmenų.

Tuo tarpu teisinė praktika gali eiti kitu keliu. Lietuvos Konstitucinis Teismas yra bandęs atskleisti teisės sampratą per jos santykį su „teise gyventi“. Jei „teise gyventi“ yra teisė (o taip ji yra suformuluota Konstitucijos 19 str.), tai tie požymiai, kurie būdingi teisei apskritai, turi būti būdingi ir specialiam jos atvejui – „teisei gyventi“, arba atvirkščiai. Konstitucinis Teismas, 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimu pripažinęs BK 104 straipsnyje įtvirtintą mirties bausmę priešingą Konstitucijai, asmens subjektinę teisę gyventi suvokė taip, kad šią teisę asmuo turi tiek vykdydamas pareigą gerbti kito žmogaus teisę gyventi (p), tiek ir šios pareigos nevykdydamas (ne-p). Šių dviejų, vienas kitą neigiančių teiginių (p ir ne-p) konjunkcija, kaip sakytą, visada yra klaidingas teiginys. O teisingoje implikacijoje, jei klaidingas konsekventas, tai turi būti klaidingas ir antecedentas, t. y. teiginys apie subjektinės teisės gyventi nepriklausomybę nuo atitinkamos pareigos vykdymo. Tai patvirtina ir turiningoji situacijos interpretacija: subjektinė „teise gyventi“, kuri *de facto* nepriklauso nuo imperatyvios pareigos realiai pripažinti kito asmens tokią pat teisę, nustoja būti teise ir virsta savo priešybe – agresyvia privilegija, susipriešindama su Konstitucijoje įtvirtintais visų asmenų lygiateisiškumo (29 str. 1 d.) ir privilegijų draudimo (29 str. 2 d.) principais.

Šis prieštaravimas kyla dar ir iš to, kad mirties bausmės panaikinimą, kaip neteisinę problemą, čia norima traktuoti kaip teisinę (rasti teisinių argumentų tokiam sprendimui pagrįsti pačioje teisės specifikoje). Kadangi tokių argumentų, kurie nesikirstų su visų teisės subjektų lygiateisiškumu ir privilegijų draudžiamumu, teisė ir Konstitucija nežino, tai „teisę gyventi“ reikia tapatinti su jos objektu – gyvybe arba tą teisę paskelbti „absoliučia teise“. Toks tapatinimas atpažįstamas iš naudoto argumento: „Prigimtinės teisės (...) turi kiekvienas žmogus“, tai reiškia, kad jas turi ir „geriausieji, ir blogiausieji žmonės“¹⁴. „Geriesiems ir blogiesiems“ vienodai gali priklausyti tik gyvybė kaip biologinė savybė, bet ne „teisė gyventi“ kaip žmonių abipusio išpareigojimo santykis, išplaukiantis iš visų teisės subjektų lygiateisiškumo. Jei prigimtinė teisė vienodai priklausytų „geriesiems“ ir „blogiesiems“, tai ji išvis nesuponuotų pareigos pripažinti kito asmens teisės į gyvybę; pareiga apskritai netektų socialinės prasmės ir jos neatlikimo atveju negalima būtų vykdyti teisingumo teisėmis besinaudojančio, bet atitinkamų pareigų nevykdančio asmens atžvilgiu. Tuo tarpu neiškreiptoje sąmonėje pareiga ir jos vykdymas visais laikais buvo ir yra vienintelis kriterijus „geriesiems“ atskirti nuo „blogųjų“, nes blogis prigimtinėje ir apskritai teisėje ir yra ne kas kita, kaip naudojimas leidimais (teisėmis, laisvėmis) nevykdant iš tų leidimų (teisių) kylančių pareigų. Bet jei „nėra“ pareigų, tai, suprantama, turi nebūti nei gerų, nei blogų veiksmų, nei juos atliekančių žmonių vertybinės diferenciacijos, o tiesiog veiksmai ir tiesiog žmonės, kurie gyvena pagal visiškai loginiam mąstymui neprieinamą ir nesuprantamą „teisę“ (tokios pažiūros kaip tik ir laikosi emotyvistinė etika).

Todėl priskiriant teisę tuo pačiu požiūriu gėriui (p) ir blogiui (ne-p), ji „pastumiamą“ į neišsprendžiamus prieštaravimus, jos samprata padaroma visiškai netinkama praktiniam naudojimui, nes teisė pajėgia „eiti“ metodo pareigas įvairiems teisiniams reiškiniams pažinti tik tuo atveju, jei ji pripažįsta visų teisės subjektų lygiateisiškumą ir skiriama vienodo veiksmingumo priemonėmis garantuoti ne kurio nors vieno, o visų santykio dalyvių interesų apsaugą. Priešingu atveju teisė virsta savo priešybe – antiteise.

Bandymą išeiti iš šitaip sukurtos paradoksalios padėties postuluojuant subjektinę teisę gyventi esant „absoliučia teise“¹⁵ irgi ištinka nesėkmė, nes paaiškėja, kad „absoliuti teisė“ yra ne problemos sprendimas, o tik to paties paradokso „užrašymas“ kitu pavadinimu. Jei ši subjektinė teisė „absoliuti“, tai asmuo visada ją išsaugos nepaisant to, ar jis naudosis ja vykdydamas pareigas ar jų nevykdydamas. Vadinasi, tokia „teisė“ iškrinta iš „visuomeninės sutarties“ konteksto ir nustoja būti abipusio išpareigojimo santykiu, ji negali būti nei prarandama, nei atimama, nei ribojama, nes ji tiesiog jau nėra teisė ir todėl negali kilti iš visuomenės kaip lygiateisių asmenų suderintos valios. Todėl „absoliuti teisė“ – tai *contradictio in adjecto*, ji yra lygiai taip pat prieštaringa, save neigianti kaip ir „absoliuti laisvė“, kurios paradoksas jau žinomas iš antikinės Graikijos. Jei „teisė absoliuti“ (p), tai ji leidžia daryti viską, taip pat ir save riboti, suspenduoti, neigti (ne-p).

14 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 109, 3003-3004.

15 Birmontienė, T., et al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001, p. 341.

O pagal loginio prieštaravimo išvedimo dėsnį, jei iš teiginio p kyla neigimas $ne-p$, tai ir teisingas teiginys $ne-p$: $[(p \rightarrow ne-p) \rightarrow ne-p]$.

Nepaisant to, ši loginė situacija pastebima daugelio Europos valstybių konstitucijose. Štai Vokietijos Pagrindiniame įstatyme rašoma, kad „*Kiekvienas turi teisę gyventi*“ (2 str. 2 d.), tuo pasakant, kad žmogaus gyvybė saugoma per asmens teisę gyventi, vadinasi, naudojimasis ja saistomas jos turėtojo atitinkamomis pareigomis, kurių nevykdant teisė gyventi gali būti suspenduota arba likviduota, atitinkamai kenkiant šia teise saugomai vertybei. Tačiau to paties Pagrindinio įstatymo 102 straipsnis formuluoja priešingą normą: „Mirties bausmė panaikinama“¹⁶, vadinasi, ši norma „išima“ žmogaus gyvybės apsaugą iš žmogaus teisę gyventi saugančių teisinių santykių ir perkelia ją į kito tipo teisinius santykius, kuriuose ta gyvybė jau saugoma ne per teisę gyventi, o tiesiogiai, t. y. nepaisant gyvybės turėtojo minėtų pareigų vykdymo ar nevykdymo. Šveicarijos konstitucijoje šios viena kitą neigiančios normos įtvirtintos net tame pačiame straipsnyje: „*Kiekvienas žmogus turi teisę gyventi. Mirties bausmė uždrausta.*“¹⁷ Kyla klausimas, kokia prasmė deklaruoti teisę gyventi, jei mirties bausmės uždraudimu paskelbiama, kad žmogaus gyvybė bus saugoma tiesiogiai, o ne per teisę gyventi, t. y. daug veiksmingesniu būdu, kuris daro žmogaus gyvybės apsaugą visiškai nepriklausomą nuo tos gyvybės turėtojo elgesio kokybės. Lietuvos Konstitucijoje, kol nebuvo priimtas KT 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas, pripažįstantis mirties bausmės priešingumą Konstitucijai, žmogaus gyvybė buvo saugoma per teisę gyventi („Žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas“, 19 str.), o priėmus minėtą nutarimą – tiesiogiai, kartu paliekant ir „senąją“ 19 straipsnio formulotę. Šitaip šio klausimo formulavimo prieštaravimu Lietuvos Konstitucija susilygino su minėtomis Vokietijos ir Šveicarijos konstitucijomis.

Taigi įtvirtinus konstitucijoje teisę gyventi ir kartu mirties bausmės draudžiamumą, sukuriama situacija, kai žmogaus gyvybė saugoma per žmogaus teises (tarpšškai) ir ne per žmogaus teises (tiesiogiai); pirmu atveju gyvybės turėtojo elgesys kitų asmenų gyvybės atžvilgiu saistomas pareigomis, antru atveju – pareigomis nesaistomas. Taip „teisė gyventi“ padaroma pertekline ir prieštaravimus keliančia, nes mirties bausmės uždraudimu pereinama prie tiesioginės ir dėl to absoliučios žmogaus gyvybės apsaugos, t. y. daug veiksmingesnės, negu tą apsaugą garantuoja teisės į gyvybę pripažinimas, nustatantis tik tarpinę, vadinasi, sąlyginę ir dėl to tik santykinę žmogaus gyvybės apsaugą.

2. Konstitucija saugo žmogaus teises ar žmogaus vertybes?

Šis mąstymo būdas, tapatinantis teisę su jos objektu ir vedantis į loginius paradoksus, turi gilią, antiką ir naujuosius amžius siekiančias istorines šaknis. Į oficialius teisinius, politinius dokumentus jis pirmą kartą buvo perkeltas XVIII a. pabaigoje, kuriant gerai žinomą prancūzų Žmogaus ir piliečių teisių deklaraciją (1789 m.), o 1795

16 Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Datenschutz und Recht: Die Todesstrafe ist abgeschafft, (Art.102).

17 Bundesverfassung der Schweiz. Eidgenossenschaft vom 18. April 1999 (Stand am 11 Mai 2004): Jeder Mensch hat das Recht auf Leben. Die Todesstrafe ist verboten, (Art. 10.).

m. rugpjūčio 22 d. – *Žmogaus ir piliečio teisių ir pareigų deklaraciją*, kuriose sakoma, kad „*Kiekvieno politinio susivienijimo tikslas užtikrinti prigimtines ir neatimamas žmogaus teises. Tokios teisės yra laisvė, nuosavybė, saugumas ir priešinimasis pavergimui*“ (2 str.)¹⁸. Sutapatinus laisvę, lygybę, saugumą, nuosavybę su žmogaus teisėmis į šias vertybes, tapo nebeaišku, ką konkrečiai saugoti kviečia šios deklaracijos: žmogaus teisės ar žmogaus vertybes?

Šis teisės ontologizavimo būdas iš minėtų deklaracijų nekritiškai buvo perkeltas į daugelio Europos valstybių, tarp jų ir į čia paminėtų, konstitucijas, tapo savotiška tradicija, galiojanti iki šiol. Ji buvo gyva ir visose trijose prieškarinio Lietuvos Respublikos Konstitucijose (1922, 1928, 1938)¹⁹, taip pat ir šiuolaikinėje 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, kurioje daugeliu atvejų įtvirtinamos ir saugomos ne žmogaus teisės, o žmogaus vertybės: „*Žmogaus laisvė neliečiama*“ (20 str.), „*Žmogaus asmuo neliečiamas*“ (21 str.), „*Nuosavybė neliečiama*“ (23 str.), „*Žmogaus būstas neliečiamas*“ (24 str.). Išimtis tik minėtas 19 straipsnis: „*Žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas*“, kuris, kaip sakytą, po Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimo irgi įgijo prasmę „*Žmogaus gyvybę saugo įstatymas*“.

Panašias formuluotes rasime Vokietijos, Prancūzijos, Lenkijos, Šveicarijos ir kitų šalių konstitucijose. Tačiau tai maža paguoda, nes kolektyvinė klaida nėra mažesnė klaida. Šveicarijos konstitucija, kuri daugeliu atvejų išvengia minėto tapatinimo, „suklumpa“, pavyzdžiui, ties 26 straipsniu, kuriame teisės į nuosavybę apsauga irgi pakeista nuosavybės (turto) apsauga: „Nuosavybė saugoma“ (*Das Eigentum ist gewährleistet*).

Kuo ydingos tokios formuluotės? Pirmiausia, jos vidujai prieštaringos, nes, kaip sakytą, tapatina teisę kaip socialinį santykį su jos objektais – biologine, psichologine, daiktine realybe, dėl kurių apsaugos ir įgyvendinimo atsiranda ir egzistuoja pati teisė. Šiuo tapatinimu pereinama nuo tarpinės, sąlyginės žmogaus vertybių apsaugos prie tiesioginės, arba absoliučios, besąlygiškos, nepriklausomos nuo tokių vertybių turėtojo elgesio ir visuomeninės sutarties. Tiesiogiai (ne per žmogaus teises) saugomos žmogaus vertybės jau negali būti nei atimamos, nei prarandamos, jos negali būti saistomos jokiomis pareigomis, jokiomis taisyklėmis, nes taisyklės skirtos varžyti ne žmogaus vertybes, o tik žmonių elgesį tų vertybių atžvilgiu.

Praktikoje iš tokių nuostatų neišvengiamai turi kilti loginiai prieštaravimai, nesusipratimai, kuriozai. Pvz., jei „*nuosavybė neliečiama*“, tai iš to plaukia du vienas kitą neigiantys teiginiai: į nuosavybę negalima kėsintis, kai ja naudojamosi laikantis įstatymų ir kai ja naudojamosi nesilaikant įstatymų. Ji negali būti net „paimama visuomenės poreikiams“ prieš savininko valią nei teisingai, nei neteisingai atlyginant, nes ji yra tiesiog „neliečiama“. Prieštaravimas tada atsiranda pačioje Lietuvos Konstitucijos 23 straipsnio struktūroje – tarp to straipsnio pirmosios dalies („*nuosavybė neliečiama*“) ir trečiosios dalies („*nuosavybė gali būti paimama [...] visuomenės poreikiams ir teisingai atlygi-*

18 *Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран*. В двух томах. Т. 2. Москва: Изд. НОРМА, 2007, с. 137.

19 Tai, kad žmogaus teisių apsaugos tapatinimo su jų objektu apsauga tendencija egzistuoja ne tik teisės aktuose, bet ir šiuolaikiniuose konstitucinės teisės vadovėliuose (*Lietuvos konstitucinė teisė*, p. 276, 280), ji kritiškai nevertinama, kelia abejonę dėl konstitucinės minties pažangos žmogaus teisių sampratos srityje.

nant“). Viena straipsnio dalis kategoriškai teigia tai, ką kita neigia. Tada normalia taisykle turi tapti kuriozas, kai viename iš Šveicarijos kelių autostrada, pakelta ant pastolių, dunda virš vieno gyvenamojo namo tik todėl, kad Šveicarijos konstitucija saugo ne teisę į nuosavybę, o nuosavybę (turta) ir kad to namo savininkas jokiais sąlygomis nesutiko nusikelti savo namą į kitą vietą. Lietuvoje iki 1993 m. gruodžio 13 d. teismai, laikydami šios konstitucinės formuluotės „nuosavybė neliečiama“, irgi elgėsi panašiai – ne taikė baudžiamosiose bylose turto konfiskacijos manydami, kad tokia konfiskacija gali prieštarauti minėtam Konstitucijos straipsniui. Konstituciniam Teismui teko aiškinimu tą normos formuluotę „pakeisti“ į teisiškai autentišką: „teisę į nuosavybę saugo įstatymas“ ir taip pašalinti Konstitucijos 23 straipsnio struktūroje slypintį paradoksą.

Lygiai taip pat prieštaringos yra ir visos kitos minėtų konstitucinių normų formuluotės. Jei „*Žmogaus būstas neliečiamas*“ (24 str.), tai susiduriama irgi su kategorišku draudimu be savininko sutikimo įeiti į jo būstą ir tais atvejais, kai savininkas laikosi įstatymų ir kai savininkas savo būste slepia narkotikus, sprogstamąsias arba kitokias įstatymu uždraustas medžiagas. Tačiau praktikoje šis kategoriškas draudimas netrukdo atlikti „neliečiamuose būstuose“ kratas, poėmius. Vadinasi, praktikoje laikomasi ne Konstitucijos formuluočių, o jos antiformuluočių, tiksliau sakant, laikomasi ne tų formuluočių, kurios Konstitucijoje yra, o tų, kurių joje nėra: rašoma vienaip, bet suprasti reikia kitaip. Kurioje gi kitoje žinojimo srityje, dargi mokslinė vadinamoje, jūs rasite teiginius, kuriuos reikėtų skaityti priešingai nei jų rašytinis tekstas? Kaip atrodytų šiuolaikinė fizika ar astronomija, kurių teiginių „*žemė sukasi aplink saulę*“ reikėtų suprasti – „*saulė sukasi aplink žemę*“? Matyt, neatsitiktinai Konstitucinis Teismas dažnai kartoja: „negalima skaityti Konstitucijos pažodžiui“. Bet jeigu taip, tai tada sunku atsakyti į klausimą: kam rašomas tekstas, jei faktiškai reikia vadovautis antitekstu?

Išeitų, kad Konstitucijos kūrėjai – savotiški sąmokslininkai, kurie rašė atskiras Konstitucijos teksto dalis (beje, pačias svarbiausias – žmogaus teisių apsaugos klausimais) tarsi norėdami paslėpti savo tikruosius ketinimus (tekstu daugiau žadėdami, negu to teksto prasme leisdami), todėl juos savotiškai „užkodavo“, išlaptino, kad tų teiginių prasmė nebūtų visuomenei lengvai atpažįstama. Jų prasmės „atkodavimas“ pavedamas vieninteliam subjektui – Konstituciniam Teismui, leidžiant jam pačiam „pasigaminti“ tokio atkodavimo „rakta“ arba „slaptažodį“. Todėl nieko keista, kad po „atkodavimo“ neliečiama asmens laisvė, neliečiamas žmogaus asmuo, neliečiama nuosavybė, neliečiamas būstas, neliečiamas orumas... virsta sąlyginai liečiamais, o 19 straipsnio formuluotė „*žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas*“ ima reikšti „Žmogaus gyvybę saugo įstatymas“. Šitai sudaromos prielaidos pernelyg išlaisvinti ir sureikšminti Konstitucijos aiškinimą, jo subjektą – Konstitucinį Teismą, traktuoti jo kompetenciją net aukščiau už Konstitucijos kūrėjų (parlamento, tautos) kompetenciją, nes tauta, parlamentas kūrė tik Konstitucijos tekstą, o Konstituciniam Teismui leista kurti tos pačios Konstitucijos antitekstą, kuris minėtais atvejais yra laikomas tikroju Konstitucijos tekstu.

3. 1950 m. Konvencijos teisinė pažanga ir nacionalinių konstitucijų atžanga

Kokybiškai nauja žmogaus teisių suvokimo pažanga ir kartu „šviesa“ pačioje teisės sampratoje ateina su ta teisinės sąmonės raidos stadija, kai suvokiama, kad nacionalinių konstitucijų paskirtis įtvirtinti ir saugoti žmogaus vertybes ne tiesiogiai, o tarpiškai (per žmogaus teises). Būtent tokia nuostata aiškiai išreikšta ir nuosekliai įgyvendinta Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje (1950 m.), įveikusioje minėtą žmogaus teisių ontologizavimo tradiciją: nėra nė vieno Konvencijos straipsnio, kuriame žmogaus teisės būtų tapatinamos su jų objektais – žmogaus vertybėmis, priešingai – tų vertybių apsauga visur įtvirtinta per žmogaus teises. Pvz., 4 straipsnis pavadintas „Teisė gyventi“ ir toliau nuosekliai sakoma: „Kiekvienas žmogus turi teisę gyventi, šią teisę (o ne žmogaus gyvybę – *A.V.*) gina įstatymas“ (7 str.) (Teisė gyventi čia neformuluojama kartu su mirties bausmės draudimu), „Kiekvienas žmogus turi teisę į laisvę ir saugumą“, „Kiekvienas žmogus turi teisę turėti nuosavybę ir ja naudotis“ (21 str.).

Nors kai kurios nacionalinės konstitucijos priimtos, kai jau buvo priimta minėta Konvencija, tačiau Konvencijoje įtvirtinta moderni žmogaus vertybių apsaugos forma liko jų tarsi nepastebėta. Tai rodo, koks tuo pačiu metu gali būti kvalifikacinis nuotolis tarp skirtingų teisinių sąmonių, išreiškiančių skirtingus teisės pažinimo laipsnius. Pasirodo, jurisprudencijoje galimos ir tokios situacijos, kai paraleliai su kokybiškai į priekį akivaizdžiai pažengusiu pažinimu gali „vienodomis teisėmis“ egzistuoti ir jau atgyvenusios pažiūros (tiesioginė žmogaus vertybių apsauga). Tikriausiai sunku būtų įsivaizduoti šiuolaikinį fiziką, rašantį fizikos klausimais, bet neoperuojantį kvantinės mechanikos, netiesinės optikos, lazerių ar nanų technologijos žiniomis, arba biologą, nesiremiantį genų teorijos, kamieninių ląstelių, biotechnologijų laimėjimais.

Tačiau kažkodėl galima įsivaizduoti nacionalinių konstitucijų kūrėjus, nebesusigaudančius tarp tiesioginės ir tarpinės žmogaus vertybių apsaugos ir tuo skatinančius prieštaringą žmogaus vertybių apsaugą, rašytinio konstitucijų teksto nuvertinimą, „absoliučių teisių“ iliuziją ir kitokią teisinę sumaištį.

Būtinybė įtvirtinti konstitucijose žmogaus vertybių apsaugą ne tiesiogiai, o per žmogaus teisių apsaugą (tarpiškai) išplaukia iš visų teisės subjektų lygiateisiškumo ir iš pačios teisės kaip abipusio įsipareigojimo santykio, grindžiamo leidimų ir paliepiimų vienove, kuri įpareigoja kiekvieną žmogaus vertybių turėtoją savo elgesiu realiai pripažinti kito asmens tokias pat vertybes ir jų atžvilgiu atitinkamai riboti, varžyti savo elgesį. Priešingu atveju tokių vertybių apsauga taptų nepriklausoma nuo jų turėtojo elgesio ir transformuotųsi į nevaldomos arba neproporcingai valdomos agresijos kitų asmenų atžvilgiu šaltinį. Tai liudija ir tos teisinės problemos, kurios kyla po mirties bausmės panaikinimo perėjus prie tiesioginės žmogaus gyvybės apsaugos, taip pat perėjimas ir prie tiesioginės žmogaus orumo apsaugos: „Žmogaus orumas neliečiamas“ (Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, 2007)²⁰. Orumo neliečiamumas ima kirstis su bausmių

20 Valančius, V.; Kavalnė, S. *Europos Sąjungos teisės įgyvendinimas Lietuvos administracinėje teisėje*. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 672.

skyrimu: jei žmogaus orumas neliečiamas, tai žmogui negali būti taikomos baudmės, kaip jo orumą neišvengiamai žeminančios, mažinančios, vadinasi, „liečiančios“. Taigi, išeitu, kad pagal šią Chartiją žmogaus orumas neliečiamas, o pagal teismų praktiką „liečiamas“ (bausių taikymas). Šio prieštaravimo išvengia Šveicarijos konstitucija, kai orumo apsaugą formuluoja daug silpnesne formuluote: „Žmogaus orumas saugomas ir gerbiamas“ (*Die Würde des Menschen ist su achten und zu schützen, Art. 7*). Čia formuluojamas tik pasiryžimas ir raginimas gerbti ir saugoti žmogaus orumą.

Tai rodo, kad kiekvienu atveju, kai tik pereinama prie kai kurių žmogaus vertybių tiesioginės apsaugos, iš karto sukuriama prieštaringa situacija, kurią legalizuoja ir globoja oficialūs dokumentai (konstitucijos arba chartijos). Pasirodo, jurisprudencija yra itin savotiška žinojimo sritis, esmiškai besiskirianti nuo kitų mokslų, nes čia ne tik nevengiama loginių paradoksų, bet tam tikrais atvejais jie net sąmoningai sukuriami, jų toleravimas net daromas visiems privalomas, t. y. visi privalo mąstyti logiškai prieštaringai, kiek jie patenka į tokių konstitucijų ar chartijų galiojimo lauką.

Kėsinimasis į teisę kaip santykinai savarankišką socialinio elgesio reguliatorių. Tais atvejais, kai neaiškios pagrindinės teisės sąvokos arba net pati fundamentaliausia jurisprudencijos sąvoka „teisė“, tai tokia teisės samprata pasidaro nepajėgi analizuoti, vertinti įvairius teisinius reiškinius, nepajėgi būti argumentu kuriam nors teisiniam sprendimui pagrįsti ar kuriai teisinei tezei įrodyti. Jos metodologiniam bejėgiškumui kompensuoti tada tenka teisę kaip pagrindinį sprendimo argumentą keisti ekonominiais ar kitais neteisinais reguliatoriais. KT savo 2009 m. sausio 15 d. sprendimą dėl Seimo narių teisės susimąžinti atlyginimus argumentavo ne subjektinės teisės gauti atlyginimą specifika, o ekonominiais argumentais (ekonomikos krize). Jei teisė gauti atlyginimą yra ne pareiga, o subjektinė teisė, tai tokia teise asmuo gali naudotis ir gali nesinaudoti, arba naudotis ja ne visa apimtimi, atitinkamai atleisdamas antrą santykio šalį (šiuo atveju valstybę) nuo pareigos mokėti tokį atlyginimą (visą ar jo dalį). Prie šio teisinio situacijos vertinimo ir jos sprendimo argumentavimo, žinoma, galima prijungti ir ekonominius, bet tik kaip antrinius, papildomus. Priešingu atveju netiesiogiai paneigiama teisė kaip santykinai savarankiškas socialinių santykių reguliatorius, o pats teisininkas tarsi atsisako būti teisininku ir persimaino į ekonomistą. Tai duoda pagrindo manyti, kad teisė suprantama taip neaiškiai, kad jos buvimą šioje situacijoje lyg ir neįmanoma atpažinti (teisė yra ir lyg jos nėra), todėl ji ir nekviečiama į šios grynai teisinės problemos sprendimą.

Taigi vienu atveju (mirties baudmės panaikinimo) neteisinę problemą norima paversti teisine (teisę gyventi tapatinant su jos objektu – gyvybe), antru atveju grynai teisinės problemos sprendimą (Seimo narių atlyginimų susimąžinimo klausimą) grįsti neteisinais argumentais (ekonomine krize). Pirmu atveju prieštaravimai sukeliama pačioje teisės sampratoje, antru atveju kvestionuojama teisė kaip santykinai savarankiškas socialinių santykių reguliatorius, žodžiu, abiem atvejais tarsi norima elgtis su teise „laisvai“: pirmu atveju priskirti teisei galią, kurios ji neturi, antru atveju – atimti iš teisės galią, kurią ji turi. Tai liudytų, kokios subtilios gali būti teisinio nihilizmo formos.

Jei Konstitucinis Teismas yra teismas, tai neišvengiami prieštaravimai teismo sąvokoje ir Konstitucijoje. Paradoksai kyla ir dėl pernelyg abstrakčių teisinių sąvokų

vartojimo. Remdamasis viena iš tokių sąvokų „konstitucinio teisingumo vykdymas“, Konstitucinis Teismas vienu iš savo nutarimų²¹ pripažino save „teismu, vykdančiu konstitucinį teisingumą“ ir tuo sukėlė paradoksišią situaciją tiek pačioje teismo sąvokoje, tiek ir Konstitucijoje.

Prieštaravimas teismo sąvokoje. Pagal pavadinimą ir paties Konstitucinio Teismo nutarimą Konstitucinis Teismas yra teismas, o pagal Konstitucijos 106 straipsnio 1 d. ir 111 straipsnį, kuriame išvardytos institucijos, priklausančios teismams, vykdančioms teisingumą, tarp jų Konstitucinio Teismo nėra²². Ir tai suprantama, nes vykdyti teisingumą – tai spręsti individualaus reguliavimo bylas, kuriose keičiamas individualių asmenų, padariusių teisės pažeidimus, teisinis statusas, taikant jiems sankcijas kaip teisingumo vykdymo priemones; taip pat atkuriant irgi individualaus asmens pažeistas teises. Tuo tarpu Konstituciniam Teismui Konstitucija paveda vykdyti tik konstitucinį teisėtumą, t. y. garantuoti bendrojo teisinio reguliavimo atitikimąjį Konstitucijai – aprūpinti teisingumą vykdančius teismus Konstitucijai nepriešingais teisės aktais. Net ir tais atvejais, kai Konstitucinis Teismas turi teisę tirti konkrečių pareigūnų (pvz., Prezidento) veiksmų atitikties Konstitucijai klausimą, jis nevykdo teisingumo, nes neturi teisės kaltu pripažintam pareigūnui taikyti sankcijų.

Pasivadindamas „teismu“, KT sukėlė prieštaravimą ir Konstitucijoje: jei Konstitucinis Teismas yra teismas, tai jis patenka į Konstitucijos 30 straipsnio dispoziciją: „Asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeistos, turi teisę kreiptis į teismą“. Vadinasi, pripažinus Konstitucinį Teismą „teismu“, piliečiai automatiškai įgyja teisę tiesiogiai į jį kreiptis. Tačiau tos pačios Konstitucijos 106 straipsnio 1 dalis tokios teisės piliečiams nesuteikia: tarp išvardijamų asmenų, turinčių teisę tiesiogiai kreiptis į Konstitucinį Teismą, piliečių nėra (tai užbaigtas subjektų sąrašas, kuris negali būti aiškinamas plečiamai).

Vadinasi, pagal KT nutarimą ir Konstitucijos 30 straipsnį Konstitucinis Teismas yra teismas ir piliečiai turi teisę į jį tiesiogiai kreiptis (teiginys p), o pagal Konstitucijos 106 straipsnio 1 d., piliečiai neturi teisės tiesiogiai kreiptis į KT (teiginys ne-p). Kadangi šių dviejų teiginių (p ir ne-p) konjunkcija, kaip minėta, yra klaidingas teiginys, tai teisingoje implikacijoje klaidingas turi būti ir ją implikavęs teiginys: „Konstitucinis Teismas yra teismas“.

Teiginys „Konstitucinis Teismas yra teismas“ toliau implikuoja kitus klaidingus teiginius: jei piliečiai neturi teisės tiesiogiai kreiptis į Konstitucinį Teismą ir po to, kai KT pasiskelbė esąs „teismas“, tai išeitų, kad teisingumo vykdymas nėra specifinė teismo funkcija, kad teismu galima vadinti net ir tas valstybės institucijas, kurios nevykdo teisingumo ir į kurias piliečiai net neturi teisės tiesiogiai kreiptis.

21 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnio pavadinimo „Konstitucinis Teismas – teisminė institucija“ ir šio straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios. 2006, Nr. 65–2400.

22 „Lietuvos Respublikos teismai yra Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai. Administracinių, darbo, šeimos ir kitų kategorijų byloms nagrinėti pagal įstatymą gali būti įsteigti specializuoti teismai“ (Konstitucijos 111 str. 1, 2 d.). KT negali patekti į 111 straipsnyje išvardytą teismų sąrašą ir su rubrika „specializuoti teismai“, nes tokius teismus šis Konstitucijos straipsnis leidžia steigti įstatymu, tuo tarpu Konstitucinis Teismas steigiamas pačios Konstitucijos.

Ši antinominė situacija kyla iš to, kad Konstitucinis Teismas, vartodamas terminą „konstitucinis teisingumas“, nematė reikalo atskleisti šios abstrakčios sąvokos turinio, nurodyti, kuo „konstitucinis teisingumas“ skiriasi nuo Konstitucijos 105 straipsnio jam priskiriamos funkcijos vykdyti konstitucinį teisėtumą? Teisėtumas, žinoma, įeina į teisingumo sąvoką, bet su juo toli gražu nesutampa apimtimi. Be to, išlieka klausimas, ar Konstitucijos 111 straipsnyje išvardyti teismai vykdo kitoki teisingumą negu „konstitucinis teisingumas“, jei jiems vienodai galioja ta pati Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalis: „Negalioja joks įstatymas ar kitas aktas, priešingas Konstitucijai“, draudžianti taikyti konkrečių asmenų bylose Konstitucijai priešingus įstatymus ar kitus teisės aktus?

Jei Konstitucinis Teismas būtų bandęs pateikti konkretizuotą „konstitucinio teisingumo vykdymo“ apibrėžimą, atskleidęs, kuo skiriasi jo vykdomas teisingumas nuo Konstitucijos 111 straipsnyje išvardytų teismų vykdomo teisingumo, vargu ar būtų įvardijęs save teismu ir sukūręs šią antinominę situaciją. Teigti abstrakciją (įrašyti į KT įstatymą „Konstitucinis Teismas – teisminė institucija“), žinoma, lengviau, negu operuoti konkrečiu jos turiniu, jį suderinti su kitomis teisinėmis sąvokomis. Juk paradoksai atsiranda būtent tada, kai mąstymas ima judėti nuo abstrakčių sąvokų prie konkrečių.

Prie šio paradokso atsiradimo bent terminologiškai, žinoma, yra prisidėjusi ir pati Konstitucija, konstitucinę įstatymų kontrolę vykdančią instituciją įvardijusi „Konstituciniu Teismu“: tuo pagrindu ši institucija toliau vadinama „teismine“, jos pareigūnai aprenjami teisėjų mantijomis, jos veikla kai kuriomis procedūromis panaši į teismų veiklą, bet nevykdanti teisingumo – individualizuoto reguliavimo. Šiai situacijai sukonkretinti, matyt, gali būti pritaikyta Konstitucinio Teismo kartojama frazė: „*Konstitucijos negalima skaityti pažodžiui*“. Galbūt pažodžiui reikėtų neskaityti ir Konstitucijoje vartojamo termino „*Konstitucinis Teismas*“, o suprasti jį reikėtų panašiai kaip ir minėtas formuluotes: „nuosavybė neliečiama“, „būstas neliečiamas“..., kurios po išaiškinimo ima reikšti jei ne visiškai priešingus, tai daug silpnesnius draudimus. Prancūzai, kurie dažniau skaito savo konstituciją pažodžiui (nes joje mažiau „užkoduoto“, „užslaptinto“ teksto), šią instituciją vadina ne „konstituciniu teismu“, o „*konstitucine taryba*“ ir taip išvengia terminologinės painiavos ir minėto paradokso. Šia prasme prancūzus, matyt, reikėtų laikyti bene vieninteliais Europoje, kurie suvokė autentišką šios institucijos vietą valstybės institucijų sistemoje. Kartu prancūzų atvejis rodo, kad tų institucijų („konstitucinės tarybos“ ir konstitucinių teismų) kompetencija iš esmės yra ta pati (abi vykdo tą pačią įstatymų konstitucinę kontrolę), o pavadinimai ir teisiniai statusai skirtingi. Todėl lieka neaišku, ar kompetencija suponuoja pavadinimą, ar pavadinimas – kompetenciją?

4. Loginiai paradoksai – iš teisės subjektų sudvejinimo

Kito pobūdžio loginiai paradoksai kyla iš bandymo pripažinti negimusią gyvybę lygiai tokiu pat teisės subjektu kaip ir jos „buveinę“ – moterį, kurios kūne ji auga, bet nuo jo dar nėra atsiskyrusi ir neegzistuoja kaip savarankiška žmogiškoji būtybė. Negimusią gyvybę paskelbus savarankišku teisės subjektu teks pripažinti, kad moteris turi teisę į

savo kūną (jokiu įstatymu ši teisė iš moters neatimta) ir moteris neturi tokios teisės į savo kūną (aborto draudimo atveju). Paneigus šią moters teisę, moters kūnas prieš jos valią atiduodamas kaip priemonė kitam teisės subjektui realizuoti. Todėl abortų draudimu valstybė tarsi nusavina moters kūną, kad jį naudotų pagal savo formuluojamus tikslus (demografijos problemai spręsti) be pačios moters sutikimo ir kartu konfliktuoja su konstituciniu visų teisės subjektų lygiateisiškumo principu, pagal kurį vienas žmogus negali būti traktuojamas kaip priemonė kito žmogaus teisėms įgyvendinti.

Teisė gimti civilizuotoje visuomenėje negali realizuotis šalia moters naudojimosi subjektine teise gimdyti. Gimdyti yra moters subjektinė teisė, o ne jos prievolė, todėl ja ji gali naudotis ir gali nesinaudoti. Valstybė negali įsikišti į šią moters privatumo ir autonomiškumo sritį su savo imperatyviuoju reguliavimu nepažeisdama moters konstitucinių teisių. Valstybė gali įsikišti į šiuos santykius tik kūdikui gimus, kai jis tampa savarankišku teisės subjektu ir patenka į bendrą konstitucinės tvarkos apsaugą. Teisiniu reguliavimu valstybė gali tik sukurti sąlygas, kurios paskatintų moterį naudotis savo subjektine teise gimdyti. Teorijos, kurios sako, kad teisingumas (pripažinimas asmens teisės subjektu) suteikimas asmeniui tik jam gimus, t. y. naujai gyvybei atsiskyrus nuo motininio organizmo (tapus savarankišku teisės subjektu), išreiškia teisinį požiūrį ir todėl išvengia teisės subjektų sudvejinimo ir su tuo susijusių paradoksalių situacijų. Tuo keliu eina ir civilinė teisė, pripažindama įpėdiniais tik gimusius turto palikėjo vaikus (CK 5.5 str. 1 d.).

5. Žinybinio autoriteto „atsparumas“ loginiams paradoksams

Mokslinis pažinimas savo prigimtimi „bijo“ loginių paradoksų, nes vengia nulinių sąvokų ir jas kuriančių mąstymo būdų. Kiek kitaip yra jurisprudencijoje, kuriose sprendimų priėmimas laikomas „tik iš dalies racionalių procesų“²³. Todėl loginių paradoksų atskleidimas čia gali ir nesukelti jokio teisinės minties ar teisinės praktikos judėjimo, nes čia pirmiausia įpareigoja ne loginis, o žinybinis autoritetas, kuris, kaip minėta, ne visada pavaldus racionalumui. Jis gali net imperatyviai pasakyti elgtis taip, lyg vieno ar kito loginio paradokso išvis nebūtų ir taip sankcionuoti logines komplikacijas keliančius mąstymo būdus.

Tačiau kaip bebūtų reaguojama į loginius paradoksus, jie visada orientuoti į tas mąstymo sritis, kuriose racionalumas²⁴ labiausiai pageidaujamas, kur siekiama žinių patikimumo ir socialinės pažangos; priešingu atveju plečiamas iliuzijos ir protui prieinamos tiesos praradimo laukas.

23 Prümm, H. P., p. 218.

24 Racionalumas teisėje reiškiasi bendraja nauda, o iracionalumas – individualios naudos įtvirtinimu ten, kur turėtų būti siekiama bendrosios naudos. Todėl teisė visada yra racionalumo sritis, o įstatymas vienodai atviras tiek racionalumui, tiek ir iracionalumui.

Išvados

1. Loginiai paradoksai – bendra visų mokslų, taip pat ir jurisprudencijos, metodologinė problema, kylanti iš mokslo raidos, kai senieji mąstymo būdai pasirodo nepakankami adekvačiai suvokti pasikeitusį pažinimo turinį. Todėl spręsti paradoksų problemą – tai aiškintis, koku mastu ir dėl ko paseno taikomi mokslinio pažinimo metodai, kuria linkme jie turėtų būti koreguojami ar keičiami naujais. Teisinio mąstymo formų paradoksalumas dėl nūdienos socialinių procesų dinamiškumo ir prieštaravimo laikomas pagrindine postmodernistinės, arba nepozityvistinės, teisės teorijos tema (K. F. Röhl), sudėtine visuomeninės sąmonės prieštaravimo dalimi (Ж. Т. Тощенко) arba tiesiog „šiuolaikinės epochos ortodoksija“ (N. Luhmann).

2. Šiame straipsnyje nagrinėjami loginiai paradoksai, kylantys iš teisės, kaip abi-
pusio išpareigojimo santykio, tapatinimo su jos objektu (biologine, socialine, psichologine realybe), iš teisės subjektų sudvejini-
mo, iš vartojimo pernelyg abstrakčių sąvokų ir kitokių mąstymo būdų. Iš antikos ateinanti teisės ir jos objekto tapatinimo tradicija į oficialius politinius teisinius dokumentus pirmą kartą pateko XVIII a. pabaigoje (prancūzų Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija, 1789), vėliau nekritiškai perkelta ir į daugelio Europos valstybių konstitucijas, kuriose atsirado tokios formuluotės kaip „nuosavybė neliečiama“, „žmogaus asmuo neliečiamas“, „būstas neliečiamas“... Tapo nebeaišku, ką įtvirtina ir saugo konstitucijos – žmogaus vertybes ar žmogaus teises į tas vertybes? Jei įtvirtinama tiesioginė žmogaus vertybių apsauga, tai ji atskiriama nuo tų vertybių turėtojo elgesio kito asmens vertybių atžvilgiu, skelbiama absoliučia, besąlygiška. Taip atsiranda „absoliučių teisių“ iliuzija, konstitucijų rašytinio teksto dviprasmiškumai ir galiausiai – loginiai paradoksai. Pvz., jei „būstas neliečiamas“, tai į jį negalima be savininko valios įeiti, kai savininkas laikosi įstatymų ir kai nesilaiko įstatymų. Tokia formuluotė, deja, netrukdo „neliečiamuose būstuose“ daryti kratas, poėmius ir tai rodo, kad būsto neliečiamybė faktiškai saugoma ne tiesiogiai, o per asmens teisę į būstą. Taip sukuriama prieštaringa situacija: būstas saugomas per žmogaus teisę ir ne per žmogaus teisę. Teisinis aiškinimas, „perredaguodamas“ formuluotę „būstas neliečiamas“ į formuluotę „teisę į būstą saugo įstatymas“, sukuria elgesio taisyklę, priešingą rašytinio teksto formuluojamai. Tai pagrindas formuoti „absoliučių teisių“ iliuzijai, skatinti rašytinio teksto devalvaciją, didinti toli siekiantį norminio teksto aiškinimo aktyvumą.

3. Įtvirtinus konstitucijoje teisę gyventi ir kartu mirties bausmės draudžiamumą, sukuriama panaši situacija, kai žmogaus gyvybė saugoma per žmogaus teisę gyventi (tarpšakai) ir ne per žmogaus teisę gyventi (tiesiogiai); gyvybės turėtojo elgesys kitų asmenų gyvybės atžvilgiu saistomas pareigomis ir nesaistomas pareigomis. Formuluotė „teisė gyventi“ pasidaro perteklinė, prieštaravimus kelianti, nes mirties bausmės uždraudimas reiškia, jog šioje srityje pereinama prie tiesioginės ir dėl to absoliučios žmogaus gyvybės apsaugos, t. y. daug veiksmingesnės, tuo tarpu teisės į gyvybę pripažinimas garantuoja tik tarpinę, sąlyginę žmogaus gyvybės apsaugą, priklausomą nuo gyvybės turėtojo atitinkamo elgesio kitų asmenų gyvybės atžvilgiu, vadinasi, mažiau tikrą. Tvarka, kuri saugo veiksmingiau, apima tvarką, kuri saugo silpniau.

4. Būtinybė įtvirtinti konstitucijose žmogaus vertybių apsaugą ne tiesiogiai, o per žmogaus teisių apsaugą (tarpiai) išplaukia iš visų teisės subjektų lygiateisiškumo ir iš teisės kaip abipusio įsipareigojimo santykio, grindžiamo leidimų ir paliepiamų vienoje, kuri įpareigoja kiekvieną žmogaus vertybių turėtoją savo elgesiu realiai pripažinti kito asmens tokias pat vertybes ir jų atžvilgiu atitinkamai riboti, varžyti savo elgesį. Priešingu atveju žmogaus vertybių apsauga taptų nepriklausoma nuo jų turėtojo elgesio ir transformuotųsi į nevaldomos arba neproporcingai valdomos agresijos kitų asmenų atžvilgiu šaltinį. Tai liudija ir teisinės problemos, kylančios po mirties bausmės panaikinimo perėjus prie tiesioginės žmogaus gyvybės apsaugos.

5. Kito tipo loginiai paradoksai kyla, kai vartojamos pernelyg abstrakčios sąvokos neatskleidžiant jų turinio (konstitucinio teisėtumo ir konstitucinio teisingumo sąvokų tapatinimas, konstitucinio teismo kaip teismo problema), kai teisinės problemos sprendimas grindžiamas neteisinais argumentais (teisės kaip santykinai savarankiško teisinio regulatoriaus pakeitimo ekonominiais regulatoriais problema), kai sudvejinami teisės subjektai (negimusios gyvybės kaip teisės subjekto problema).

Literatūra

- Bundesverfassung der Schweiz. Eidgenossenschaft vom 18. April 1999 (Stand am 11 Mai 2004).
- Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Datenschutz und Recht. (1949).
- Luhmann, N. Reflexive Mechanismen. *Soziale Welt*. 1966, 17.
- Luhmann, N. The Thierd Questions: The Creative Use of Paradoxes in Law and Legal History. *Journal of Law and Society*. 1988, 15.
- Paradoxien des Rechts: Eine Debatte zu Niklas Luhmanns Rechtssoziologie. *Zeitschrift für Rechtssoziologie*. 2000, 21.
- Prümm, H. P. Reducing Irrationality of Legal Methodology by Realistic Description of Interpretative Tools and Teaching the Causes of Irrationality in Legal Education. *Jurisprudencija*. 2009, 1(115).
- Röhl, K. F. Paradoxien und Rekursivität im Recht. *Allgemeine Rechtslehre. Ein Lehrbuch*. 2. Köln, Berlin, Bonn München: Carl Heymanns Verlag KG, 2001.
- Bertrand, R.; North, W. A. *Einführung in die Mathematische Logik. (Die Einleitung der „Principia Mathematica“)*. Ins Deutsche übertragen von Hans Morke. München, Berlin: Drei Masken Verlag, 1932.
- Sezemanas, V. Zum Problem der logischen Paradoxien. *Eranus. Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto metraštis*. III. 1935.
- Folkis, O. Apie matematišką pažinimą. *Logos*. Lietuvos univ. Teologijos–filosofijos fakulteto filosofijos laikraštis. 1925, 2.
- Katilius, P. Begalybė matematikoje. *Kosmos*. 1931, Nr. 4–6.
- Birmontienė, T., et. al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 109-3004.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnio pavadinimo „Konstitucinis Teismas – teisminė institucija“ ir šio

- straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 65–2400.
- Masaitis, Č. *Transfinitum* (Maširaštis). Kaunas, 1937. VUB F-85, VDU-MG769.
- Vaišvila, A. *Logikos mokslas Lietuvoje 1900–1940 m.* Vilnius: Mintis, 1980.
- Valančius V., Kavalnė S. *Europos Sąjungos teisės įgyvendinimas Lietuvos administracinėje teisėje*. Vilnius: Registrų centras, 2009.
- Мнацаканян, М. О. Парадоксальный человек в парадоксальном обществе. *Социол. исследования*. 2006, 6.
- Барулин, В. Т. Российский человек в XX веке. Потери и обретения. *О парадоксах общественной жизни*. СПб, 2000.
- Протасов, В. Н. *Теория права и государства. Проблемы теории права и государства*. Москва, 2001.
- Сидорина, Т. Ю. *Парадоксы кризисного сознания*. Москва, 2002.
- Тощенко, Ж. Т. *Парадоксальный человек*. Москва: Юнити–Дана, 2008.
- Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран*. В двух томах. Т. 2. Москва: Изд. Норма, 2007.

ANTINOMIES OF LEGAL THINKING

Alfonsas Vaišvila

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The article discusses certain ways of jurisprudence thinking, which cause logical paradoxes. These are the cases when in Constitutions or in other legal acts, the protection of adequate values of human beings is established progressively (though human rights) and at the same time directly, when the right is equated to a social relation with its objects (biological, social, psychological reality), when reflex concepts are being created and „absolute rights” are being operated, concepts too abstract, when subjects of law are being geminated and common and individual legal regulation levels are being equated in the concept of law enforcement, and when law as relatively independent regulator of social relations is being ignored.*

The necessity to establish the protection of human values in Constitutions not directly, but through human rights protection (progressively) rises from the equality of all subjects of law and from law as the relation of reciprocal obligations, which is based on the unity of permissions and orders and which obliges every holder of human values to recognize the same values of another person and thus restrict own behavior in their respect. In the opposite case, protection of human values would become too independent from the behavior of the holder of these values and thus would transform into a source of uncontrollable aggression. This is demonstrated by the legal problems arising after the abolishment of death penalty and entrenchment of direct protection of human life.

Legal paradoxes of another type arise from used concepts that are too abstract, and their content is not revealed (e.g. the equation of constitutional legality and constitutional justice), when the solution of a legal problem is based on non-legal arguments (replacement of law

as relatively independent legal regulator with economic regulators), and when the subjects of law are geminated (the issue of unborn life as a subject of law).

Keywords: *logical paradoxes, self-reflection, direct and provisional protection of human values, human values, legal thinking, antinomy.*

Alfonsas Vaišvila, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos katedros profesorius. Mokslinių tyrimų kryptys: teisinė socialinė valstybė, teisės teorija, teisės sampratų raida, jurisprudencijos metodologija, teisė ir demokratija, Lietuvos dvarų istorija, filosofinė žmogaus samprata ir ugdymo idealas.

Alfonsas Vaišvila, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Philosophy of Law, professor. Research interests: legal social state, theory of law, development of legal conceptions, methodology of jurisprudence, law and democracy, Lithuanian manors' history, philosophical understanding of a human being and ideals of education.